

GAL·LA PLACÍDIA I LA BARCELONA DEL SEGLE V

DISCURS LLEGIT EL DIA 23 DE MAIG DE 1996
EN L'ACTE DE RECEPCIÓ PÚBLICA
DE

MARC MAYER I OLIVÉ

a la

REIAL ACADÈMIA DE BONES LLETRES
DE BARCELONA

i contestació de l'Acadèmic numerari

DR. FREDERIC UDINA I MARTORELL

Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona
1996

**GAL·LA PLACÍDIA
I LA BARCELONA DEL SEGLE V**

GAL·LA PLACÍDIA I LA BARCELONA DEL SEGLE V

DISCURS LLEGIT EL DIA 23 DE MAIG DE 1996
EN L'ACTE DE RECEPCIÓ PÚBLICA
DE

MARC MAYER I OLIVÉ

a la

REIAL ACADÈMIA DE BONES LLETRES
DE BARCELONA

i contestació de l'Acadèmic numerari

DR. FREDERIC UDINA I MARTORELL

Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona
1996

© Marc Mayer i Olivé
© Frederic Udina i Martorell

Dipòsit Legal: B. 18.700-1996

Imprès a CYAN
Balmes, 170-72 Sant Adrià de Besòs (Barna)

TAULA

Pòrtic	9
GAL·LA PLACÍDIA I LA BARCELONA	
DEL SEGLE V	11
Introducció	13
<i>Els precedents</i>	14
<i>La presa de Roma</i>	15
<i>Paulí de Nola i Gal·la Placídia</i>	16
<i>Gal·la Placídia i Ataiulf</i>	17
<i>La Barcino de Gal·la Placídia</i>	19
<i>La humiliació de Gal·la Placídia i la topogra- fia antiga del territori de Barcino</i>	23
<i>El retorn de Gal·la Placídia</i>	25
<i>Gal·la Placídia Augusta i la memòria del seu fill Teodosi</i>	27
Nota bibliogràfica	30
DISCURS DE CONTESTACIÓ	
per Frederic Udina i Martorell	33

Excm. Senyor,
Il·lres. Srs. Acadèmics,
Senyores i Senyors:

És preceptiu dedicar, en un acte com el d'avui, un record, i retre en-
sems homenatge a qui antecedí el recipiendari en la plaça acadèmica per
a la qual ha estat cooptat. En el meu cas, aquest deure és quelcom més
envers el senyor Josep Maria Madurell i Marimon a qui *vidi tantum* en
l'aspecte personal, però del qual crec que sóc un deutor conscient, un
lector i, puix que s'ocupà de gremis, un "aprenent" perpetu. Fóra inútil i
fins i tot desavinent magnificar en aquesta seu, que el cridà pels seus mè-
rits, els valors del meu antecessor. Entrà en aquesta Acadèmia en una fe-
cunda maduresa amb una gran obra darrera d'ell que va voler reflectir
amb la seva exactitud característica en una bibliografia que acompanyà
el discurs que pronuncià l'any 1972 sobre *Guadamassilers i guadamassils*,
en aquesta mateixa seu noble.

De Madurell i Marimon cal destacar la infatigable recerca, en especial
a l'Arxiu de Protocols de Barcelona del qual fou tants anys curador, la
modèstia personal que el portà a fer pública la seva tasca científica fins
als més humils mitjans de difusió de casa nostra, la qual cosa, més enllà
de la intenció primera de Madurell, ha contribuït a transformar alguns
d'aquests sovint en fites indefugibles per als temes que hi tractà. Això ho
sabem bé els que hem hagut de cercar les seves publicacions. Aquests i
molts altres treballs seus més a l'abast van contribuir a crear entorn seu
una fama de saviesa a la qual se sumava la de bonhomia i de fidelitat als
col·legues i companys.

La seva col·laboració amb Jordi Rubió i Balaguer o amb Arcadi Garcia
Sanz és una prova del que diem. Només l'esment dels seus treballs infati-
gables sobre els arxius, especialment el de Protocols, la història del llibre
i de les biblioteques a més de temes artístics com els que tracten els seus
estudis sobre els guadamassils (Vic, 1973), l'art de l'Alt Urgell (Barcelona,
1946) i l'estudi de la capella de la Concepció de la Seu de Tarragona
(Tarragona, 1958). Tots ells són definitoris d'una vocació polígrafa, eru-
dita i competent, que no defugí tampoc la història eclesiàstica i fins i tot

el pensament filosòfic. No es tracta de fer una biografia que, d'una altra banda, ja ha estat acuradament feta; permeteu-me que digui que m'agradaria que la meva successió en l'Acadèmia de la seva important i científicament prolífica personalitat fos un homenatge a la seva obra per part de qui almenys ha intentat emprendre alguns dels camins que ell seguí amb competència i fermesa tot disculpant-me del fet que ara per ara no em veig amb forces d'abastar la totalitat dels camps que J. M. Madurell abraçà. La meva tasca acadèmica haurà d'ésser interpretada com a ofrena de qui d'origen gracienc com Madurell va proposar-se, des d'una formació clàssica, aportar alguna cosa a algun dels temes que ell encetà amb un mestratge que tots reconeixem.

Vulgueu acceptar també que aquestes paraules serveixin de reconeixement a tots els qui m'antecediren en aquesta casa i a tots els acadèmics que, en una tradició digna i contínua, m'han volgut fer l'honor —que mai ho podré agrair còngruament— de deixar-me seure des del dia d'avui entre ells i que m'afegeixi així a una seqüència de servei a la nostra cultura que intentaré, per la meva part, mantenir a l'alçària d'ells i del que representen.

**GAL·LA PLACÍDIA
I LA BARCELONA DEL SEGLE V**

Introducció

Un dels fets que més ha marcat la imaginació dels que coneixen la història de la ciutat de Barcelona és l'efímer pas d'una dama romana, filla i germana d'emperador, i que més tard en fou també esposa i mare: es tracta d'un personatge que no sols ha marcat la historiografia de la nostra ciutat, sinó també la de tot aquell indret on féu sentir la seva presència; quadre que abasta ciutats com Roma, Narbona, Ravenna, Constantinoble, Salònica, etc., on deixà més o menys indeleblement la seva petjada en una vida plena i atzarosa.

Valenta, ensems que pràctica i fins a un cert grau pacient, ha desperatat la curiositat de tots aquells que volen conèixer el moment en el qual li pertocà de viure, a les portes del que s'ha denominat ampulosament "davallada de l'Imperi Romà", com si, en aquella època, allò que reeixí de vegades a dominar, o on potser només aconseguí de fer sentir el prestigi de la seva veu aquesta dona excepcional, fos encara l'Imperi Romà i no quelcom que no anava més enllà d'una idea nostàlgica i del record deformat d'un passat i d'unes formes de poder i de govern cada vegada més allunyades no tan sols en el temps, ans també conceptualment.

Aquesta dona davant la qual pocs historiadors resten indiferents i objectius —i és ben difícil només intentar-ho— ha fet sorgir al seu entorn una tradició més novelesca que historiogràfica. Les fonts mateixes del seu moment no són alienes a aquest fenomen general, puix que van, sense embulls, del panegíric a la difamació emmascarada com correspon a la narració antiga d'uns fets que afecten els seus autors quasi visceralment.

Un historiador modern, V. A. Sirago, com abans M. A. Nagl, ho ha deixat sentir també en els estudis actuals on la veneració envers aquesta dona notabilíssima, una dona que fa de vegades passar per alt els aspectes no tan positius de la seva actuació, porta a no destacar el fet que fou veritablement un producte del seu temps, i que per a ella les ombres cobreixen moltes vegades el que els estudiosos voldrien que fos la llum esclatant de la seva personalitat i manera de fer.

La filla de Teodosi, Èlia Cal·la Placídia —que portà amb una dignitat, un pragmatisme i un coratge difícils de mantenir en el seu moment,

l'apel·latiu imperial d'Augusta— era en el moment que volem tractar tota una altra cosa: la dona recentment esposada per un rei bàrbar, Ataül·f; la ciutat que acollí un dels episodis més dramàtics d'aquesta decisiva i important etapa de la seva vida no fou altra que Barcelona, la *Barcino*, *Barcilo*, *Barcinona* o fins i tot *Barcelona* de les fonts de l'època.

De tota manera, potser no convingui exposar l'afer *in medias res*, sinó més aviat fer un petit resum, o millor un cop d'ull, al conjunt de circumstàncies i al seu desenvolupament que foren els precedents de tot l'afer que tractarem i que, com veurem després, es presenten curulles d'informació per a la història, la petita història —si volem— de detalls i minúcies de la nostra ciutat.

Els precedents

Ens podríem remuntar en el temps al moment en què el seu pare Teodosi féu les primeres previsions successòries proclamant August a Constantinoble el seu fill Arcadi. En el llarg seguici de la pompa imperial hi havia, per desig exprés del seu pare, una nena, una *nobilissima puella*, Gal·la Placídia. Teodosi volgué amb la presència i el títol de la seva filla, deixar-la explícitament, en la mesura que fos possible, al nivell dels seus germans que regiren l'Imperi. Del seu pare i de la seva mare Elia Gal·la, segona esposa de Teodosi, mare només de Gal·la Placídia i germana de Valentinià II, rebé segurament una herència abundosa que comportava també els palaus de Constantinoble —que recorda la *Notitia Urbis Constantinopolitanae*, II 10-11 i XI, 11— on residí durant el seu exili els anys 423-425; podem pensar també que una part important de la *res privata* de Teodosi passà a les seves mans, com també alguna de les cases o dels palaus imperials de Roma.

La mort de Teodosi situà Gal·la i Honori, el seu mig germà i emperador, primer un infant i després ja adolescent, sota la tutela de Serena, la muller d'Estilicó. Serena era cosina de tots dos prínceps, i filla del germà de Teodosi que l'adoptà en la pràctica a la mort del seu pare i que la donà a Estilicó com a penyora d'una fidelitat i d'un servei brillant que els fets mai no desmentiren.

L'enfrontament més tard d'Estilicó i Honori, que portà a la mort del patrici alà, degué tenir conseqüències irreparables en les relacions entre Gal·la i Serena. Honori havia estat esposat amb Maria, filla de Serena i Estilicó, i a la mort d'aquesta, a Termància la segona filla; Gal·la Pacídia era destinada a Euqueri, també fill d'Estilicó i Serena. El trencament que portaren les noves circumstàncies fou gran: morts Estilicó i Euqueri i marginada Serena, Gal·la Placídia restà a Roma en un dels palaus imperials mentre Honori governava o, millor dit, intentava fer sobreviure la idea del poder imperial a Ravenna.

A Roma es trobà amb un fet que traspalsà d'una manera colpidora la seva vida i que sens dubte influí d'una forma decisiva en el desenvolupament del seu comportament polític posterior: la presa de Roma per Alaric. No gosariem, en aquest punt, incidir sobre l'aspecte humà d'aquesta acció que ha fet volar tants coloms en el cel historiogràfic, però tothom té cor i imaginació, i no podem fer altra cosa que remetre-hi en alguna ocasió.

De tota manera, el que podríem denominar versatilitat, inconsciència, o potser millor esnobisme dels romans de la capital, féu que aquest esdeveniment fatídic per als habitants de la ciutat —com diu Orosi (7; 40, 1) crític i sorprès— no fos sinó com un malson, un record que les runes mostraven però que la ciutat viva ja ignorava, immersa en una nova puixança.

La presa de Roma

Cal també fer-nos ací ressò del problema de la dimensió real de la destrucció d'Alaric, no ben valorada arqueològicament i, per tal de complicar les qüestions, seguida molt properament —a només 50 anys de distància— per la dels vàndals. De tota manera la ciutat que no aconseguí de sotmetre Aníbal i que no havia estat dominada des de la invasió dels gals entorn del 390-385 aC. va ser subjugada aquell fatídic any 410, per la qual cosa és important que haguem de recordar, com a element de contrast, el respecte i la retirada d'Àtila l'any 452.

Són aquests fets, però, que veiem avui a distància, que per als seus protagonistes i a causa de les víctimes degueren ésser gairebé la fi de tot un món, cregut fins aleshores indestructible; cal només pensar en les vicissituds dels qui fugiren per mar, com descriu amb vivacitat sant Jeroni (ep. 127, 12-13; 128, 5). Hem de precisar tanmateix que els qui sobrevisqueren, retornaren i referen la ciutat, una Roma que potser sempre ha estat condemnada a ésser viva sobre les runes d'un passat que s'acumula sota d'ella i que també l'envolta, les quals representen més que les cicatrius, els solcs que sobre la seva pell ha anat deixant el decurs d'una història mil·lenària.

Les circumstàncies que precediren la presa de Roma foren dramàtiques —el setge inicial durà, en graus diversos, tres anys, del 408 al 410—, puix que sorgí de primer un moviment legitimista romà i una aversió al govern imperial de Ravenna, després; en eixes condicions el senat proclamà emperador un senador asiàtic, Prisc Àtal, amic d'Alaric, de qui fou l'intermediari amb Honori en un principi. L'oportunisme o potser la fidelitat d'aquest pagà, cal dir-ho, envers els gots el duqué a convertir-se a l'arrianisme i fou batejat pel bisbe Segisari el qual apareixerà més endavant en el nostre relat central.

Això no detingué el desenvolupament dels fets, car Àtal no satisfeu les expectatives d'Alaric, més ambiciós i millor com a polític, i entretant l'emperador Honori, amb la seva paciència i aparent ductilitat característiques, aconseguí de dominar de nou la situació. La deposició d'Àtal pels propis gots fou el senyal després d'unes altres facècies que dugué a la presa de Roma.

El saqueig durà tres dies —del 24 al 27 d'agost de l'any 410— i tan sols foren respectats St. Pere i St. Pau fora els murs, la qual cosa ha guanyat, però, a Alaric un cert consens històric de moderació aparent en la seva actuació.

Teòricament en el botí es degué incloure la jove princesa Gal·la Placídia amb uns altres hostatges nobles. La qüestió radica, en canvi, a saber si —com s'ha proposat— això no es produí com a penyora de conciliació envers Alaric en un moment anterior quan arribà per primera vegada el rei got a les portes de Roma.

Tot això però, és secundari per al nostre objecte. El fet clar és que Alaric, juntament amb el tresor immens produït pel saqueig de Roma, tingué amb ell la jove Gal·la que seguiria, hem de creure que a contracor, els gots fins que fos retornada per Vàlia quan els episodis de la seva vida que suara ens ocuparan havien quedat ja com a bagatge de la seva experiència i del seu record.

A l'estol dels gots hi anaven també nobles romans, l'emperador Àtal deposat, i s'hi afegiren temporalment uns altres hostatges; Orosi (7, 42, 8) recorda que Alaric *minimum risit et ludum spectavit imperii*. Sembla que ja de bell antuvi Gal·la passà a mans del cunyat d'Alaric, Ataülf, i no, com s'ha pensat també, tot just després de la successió d'Alaric.

Paulí de Nola i Gal·la Placídia

Ens detindrem ací en un d'aquests nobles romans car té també un profund arrelam barceloní i la seva trobada amb Gal·la Placídia en aquell context no deixa d'unir, lluny de casa nostra, dos dels personatges que hem de considerar cabdals per a la història d'aquella petita *Barcino* del segle v.

En la ràtzia que emprengueren els visigots a la Campània immediatament després de saquejar Roma, feren presoner el sant bisbe de Nola, Paulí, de qui esperaven obtenir un fort rescat. Aquest noble aquità, parent i amic d'Ausoni, fou, com tots sabem, ordenat sacerdot a *Barcino* un diumenge de l'any 393 per pressió del poble que ell mateix interpretà com la voluntat de Déu, però no restà vinculat a la comunitat de Barcelona, no rebria així tota la fortuna d'aquell acabadalat bordelès, que tenia ja aleshores com a finalitat de la seva vida honorar Sant Fèlix de Nola, després d'haver ocupat fins i tot el consolat i d'haver-se casat amb Teràsia, una hispana de fortuna paral·lela a la seva. La pèrdua del seu fill,

Cels, sebollit a Alcalà d'Henares (*Complutum*), motivà la seva *conversio* —canvi de vida— en circumstàncies vitals molt semblants a les que patirà Gal·la Placídia en la seva —en aquell moment futura— estada a Barcelona, per més que la *conversio* de Gal·la es produeixi molt més tard, precisament després de la mort del seu segon marit, Constanci III i en la condició d'Augusta a Ravenna.

Aquest contacte amb el venerable Paulí no fou únic i anys més tard Placídia, com a emperadriu, es dirigirà al bisbe de Nola per tractar qüestions relacionades amb l'elecció papal doble de Bonifaci i d'Eulali, demanant, com després imposarà el poder de Ravenna, el recobriment per a Bonifaci. Malgrat l'interès que ens pugui despertar l'actuació de Gal·la Placídia en la política religiosa, no continuarem per ara aquesta via.

Ens limitarem a destacar que, malgrat l'embolcallament un xic cancel·leresc de la seva correspondència, disposem, però, d'una col·lecció de cartes de l'emperadriu, un dels pocs exemples de literatura femenina del món antic, fins i tot del món antic tardà, i que és més original encara pel fet que es tracta d'una correspondència de rerafons més polític que confessional, en la qual es fa palès, a més, el seu protagonisme amagat sota el nom del seu fill Valentinià III, menor d'edat, durant tot un període dilatat de regència *de facto* i d'activitat jurídica important, que els historiadors s'esforcen d'esbrinar en la compilació coneguda com a *Codex Theodosianus*.

Gal·la Placídia i Ataülf

Tornem, però, al fil principal d'aquesta gairebé aventura de Gal·la Placídia sense avançar-nos als fets. És ben evident que no degueren mancar esforços o, si més no, negociacions formals des d'un primer moment, per tal de recuperar la princesa presonera dels visigots després de la presa de Roma. El desí sembla, però, ésser molt divers del previsible en aquest afer.

Les fonts són unànimes en destacar que Ataülf la prengué com a muller; el que no és tan clar és el com i el lloc: el com no el sabrem mai, bé que va ésser evidentment el fruit d'un consens no desmentit pel que n'ha estat transmès per la tradició. Les noces se celebraren, segons Jordanes (*Get.* 31, 160), a *Forum Iulii*, l'actual Forlì, prop de Ravenna; segons Olimpiodor i Idaci (*frag.* 24; *HYD.* 57) a Narbona, després de moltes tractatives. No manquen historiadors que hagin volgut fer-ne una síntesi tot proposant un prometatge oficial a Forlì —insinuen fins i tot l'acord inicial de l'emperador i germà de Gal·la, Honori— i un casament oficial a Narbona l'any 414. Uns altres van més enllà i creuen que la cerimònia de Narbona no fou altra cosa que un aniversari o el donar forma romana a un matrimoni visigot celebrat a Forlì a la tardor de l'any 411.

Res en podem saber de cert, però els fets semblen inclinar-se vers un

esposori únic i oficial a Narbona, ben lluny d'un consens imperial i vinculat a la voluntat de la pròpia Gal·la Plàcidia. Com interpretà la historiografia filovisigòtica gairebé contemporània i ensem oficialista pel que fa a la dinastia teodosiana, això fou la realització de la voluntat divina; en aquest sentit es manifesten Orosi i Idaci (OROS. 7, 42; HYD. 57).

No recollirem aquí els aspectes polítics ni les discussions i migracions difícils que portaren Ataülf a ocupar Narbona l'any 413.

La interrupció dels tractes amb l'emperador Honori, malgrat el fet d'haver eliminat els usurpadors Joví i el seu germà Sebastià, no gensmenys va fer decidir Ataülf a prendre unes altres decisions com fou la de maridar-se amb Gal·la Plàcidia. La princesa fou convençuda per Candià, segons ens explica l'historiador Olimpiodor de Tebes (frag. 24), el relat del qual recollirem, puix que fa autoritat en aquest cas i està directament relacionat amb el tema central del nostre treball.

Olimpiodor escriví entorn del 425 una Història en vint-i-dos llibres, que fou resumida per Foci al segle IX a la seva *Bibliotheca*. Aquesta obra, gens suspecta d'ésser favorable a Gal·la Plàcidia, representa el millor i més objectiu document del qual disposem per al nostre propòsit, però sofreix ensem del problema d'ésser el fruit de la tècnica reasumptiva aplicada per Foci que no sabem fins a quin grau pot ésser deformadora o tendenciosa més enllà de les intencions del propi Olimpiodor.

Val la pena de recollir ací la descripció de les noces de Gal·la Plàcidia i Ataülf. Abans cal, però, fer memòria que Jordanes (Get. 30, 158) defineix Ataülf com "destacat tant per la seva bellesa com pel seu talent" i que Gal·la en Orosi (7, 43, 7) és descrita com "dona d'enginy molt agut i de gran probitat religiosa", i que Jordanes (Get. 31, 160), potser més realista per a la seva època, ens diu d'ella que fou esposada per Ataülf en raó de la "noblesa del seu llinatge, per la bellesa del seu aspecte i per la integritat de la seva castedat".

El fet és que el primer dia del mes de gener de l'any 414 a la casa d'un magnat de Narbona de nom *Ingenius* (potser *Ingenuus*) fou celebrada una cerimònia doble segons el ritus got i romà on Ataülf, vestit a la romana, esposà, davant l'entusiasme de tots dos pobles, Gal·la Plàcidia, tot oferint-li rics presents entre els quals cal destacar cinquanta joves visigots vestits de seda amb una safata a cada mà, l'una carregada d'or i l'altra de pedres precioses, procedents sens dubte del saqueig de Roma; tot això fou acompanyat d'*epitalamis* on feren notar les seves dots poètiques Àtal, l'emperador deposat, Rustici i Febadi.

Això marcà ben segurament la consolidació d'un procés llargament madurat per Ataülf i que ens conta de forma anecdòtica Orosi (7, 43, 3-6). Ens diu el prevere hispà —de Braga més possiblement que de Tarragona, segons sembla— que ell, essent jove, sentí explicar a Betlem a Sant Jeroni una història per part d'un home religiós, seriós i prudent, en la qual aquest home que havia estat molt amic d'Ataülf a Narbona conta-

va que Ataülf deia sovint que de bell primer desitjava eliminar l'imperi romà de forma que el que es podia denominar popularment *Romania* esdevingués una *Gothia*, amb la qual cosa Ataülf hauria estat un nou August. No obstant fixo, l'experiència li havia mostrat que els gots no es podien contenir, ni podien respectar les lleis, motiu pel qual es decidí a mantenir l'imperi romà amb les formes dels gots per tal d'ésser considerat el fautor de la represa romana puix que no podia arribar a canviar el poder. Recentment A. Marchetta ha dedicat gairebé tot un llibre a aquest discurs d'Ataülf i a la seva transcendència política.

Aquesta ideologia justificarà les reticències d'una forta facció dels visigots i serà el rerafons de l'assassinat d'Ataülf, bé que els motius immediats siguin uns altres, com veurem més endavant.

El matrimoni d'Ataülf i Gal·la Plàcidia marcà una duradora enemistat amb Constanci, cònsol l'any 414 i patrici des de l'any 415 a qui l'emperador Honori, com relata Jordanes (Get. 32, 164), havia promès la seva germana si aconseguia alliberar-la.

Els gots foren obligats a abandonar la Narbonesa on havien arribat des del nord d'Itàlia, després d'un itinerari que els havia portat a l'Aquitània, experiència que repetiran segurament a petició pròpia més endavant sota Vâl·lia i que marcarà més endavant, amb la seva decadència, el que coneixem a casa nostra, com a intermedi ostrogot. El desplaçament els portà a depassar les *Clausurae* per tal d'endinsar-se en terres de la Tarragonesa amb el pretext oficial, practicat i mai desmentit, d'enfrontar-se als altres pobles bàrbars sueus, vàndals i alans que havien franquejat el Pirineu.

Portaven amb ells el pobre emperador Àtal; Orosi és de nou qui ens diu (7, 42, 9): *Attalus itaque tamquam inane imperii simulacrum cum Gothis usque ad Hispanias portatus est*. El llatí és ben transparent per a valorar el paper trist i llastimós d'aquest home infelicíssim, segons l'adjectiva l'historiador de Braga per a descriure que per a ell l'execució com a usurpador hauria estat un honor i la mort un guany (7, 42, 7).

La Barcino de Gal·la Plàcidia

Ací comença, doncs, el tema crucial del nostre treball car la penetració en territori de la Tarragonesa portà Ataülf a establir-se a Barcelona.

Barcelona era en aquell moment una ciutat que havia resistit bé els temps difícils fins a l'extrem que fou potser el centre econòmic de la usurpació —segurament amb capitalitat a Tarragona— de Màxim, conegut a la nostra historiografia com a Màxim Tirà, que exercí un efímer poder per obra de Geronci —general a la seva vegada de l'usurpador Constantí III— de qui Màxim era potser entreparent o en tot cas creació directa. Màxim encunà a Barcelona entre el 409 i el 411 moneda relati-

vament abundant i es refugià entre els vàndals fins el 418 o 419 en què reeixí de nou un breu regnat que el dugué a la mort l'any 422.

Hem de pensar que les seves encunyacions barcelonines es pogueren produir amb una explotació directa del patrimoni de la ciutat que, qui sap si pel seu fort emmurallament, havia resistit amb èxit les circumstàncies adverses. El cas és que *Barcino* a inici del segle v conservava intacte una bona part del seu patrimoni urbanístic i decoratiu que fou segurament esmerçat en l'aventura de Màxim, de manera que tot seguit ja constatem arqueològicament els canvis urbanístics i de construcció que caracteritzen la Barcelona tardana. Hem de dir també que fins aquell moment sembla haver-se mantingut substancialment el fòrum de Barcelona com també es mantingué el de Tarragona. Tot això fa inevitable que intentem lligar aquests canvis produïts amb els esdeveniments del segle vi, en el cas de Barcelona, amb els suara recollits.

La realitat ens indica que Ataülf s'instal·là en aquesta ciutat —que sens dubte d'acord amb les seves pròpies dimensions no pogué acollir la totalitat dels visigots— d'on ben aviat s'absentà, deixant-hi només Gal·la Placídia, una escorta i, pel que sembla, aquells que no servien per a la guerra. De tota manera, no sembla haver estat una ocupació violenta de la ciutat; potser perquè Gal·la Placídia era, malgrat tot, germana de l'emperador Honori i molt possiblement no era tampoc gaire lluny de les possessions pertanyents al patrimoni imperial o bé de l'heretat per ella mateixa del seu pare, la qual cosa podia haver afavorit molt la circulació dels visigots pel territori.

Hi ha, però, elements, com veurem a continuació, que ens fan pensar que el poble got, unes desenes de milers, no s'instal·là a la ciutat sinó al seu entorn immediat i que en tot cas a Barcelona només s'hostatjà el seguici més proper d'Ataülf i versemblantment Gal·la Placídia, si és que en realitat arribà a instal·lar-se en una seu urbana.

Seria forçar la interpretació històrica el fet de parlar de la primera capitalitat de Barcelona d'un incipient regne visigòtic compartit per una princesa imperial romana. També ho és extrapolar per a aquest moment la importància que sembla adquirir Barcelona sota Màxim, encara que no estigui fora de lloc establir una connexió entre els dos fets.

Es tracta en realitat d'un establiment circumstancial d'un cabdill; l'aspiració —políticament prou assenyada— era la d'ocupar les províncies romanes d'Àfrica, com ja volgué fer Alaric des d'Itàlia, a la qual cosa es negà Atal durant el seu efímer primer imperi sense voler escoltar uns consells que l'haurien mantingut en el tron enfront d'Honori.

A Barcelona o al seu entorn, però, es produeix un fet autènticament transcendent. Gal·la Placídia infantà un nadó al qual Ataülf imposà el nom premonitori, i a més a més significatiu i simbòlic, de Teodosi. Aquest nen morí poc temps després i fou sebollit prop de Barcelona en una església dintre d'una caixa d'argent, com especifica Olimpiodor (frag. 26).

No cal fer volar massa la imaginació per tal de reconstruir el que s'amaga darrera d'aquests fets.

D'una banda cal conjecturar algun indret per al sepeli del petit Teodosi i d'una altra part hem d'intentar precisar, si fos possible, quelcom més sobre la realitat material de la *λαρναξ*, l'urna de plata que serví de contenidor a les seves despulles. Si recordem que Paulí de Nola i Teràsia perderen el seu fill Cels a Hispània i l'enterraren a Alcalà d'Henares, prop de les relíquies dels màrtirs Just i Pastor, és ben suggeridor pensar que, seguint aquest model, Ataülf i Gal·la Placídia pogueren dipositar les despulles del seu nadó prop d'un màrtir important de la zona que, ja per testimonis del segle III —el poeta Prudenci—, sabem que no pot ésser altre que Sant Cugat, el *Cucubas* o *Cucufas* vingut amb Fèlix de Girona des de Cartago. El santuari, una *cella memoriae* o *martyrium* de Cugat, és documentat arqueològicament, en una etapa més tardana, en el propi claustre del monestir de Sant Cugat del Vallès.

No fóra estrany pensar, doncs, que fou allà on Gal·la Placídia pogué inhumar el cos del seu fill, rancat en una caixa d'argent que molt possiblement tingués una aparença propera a la conservada avui al British Museum, que fou en aquest cas una de les caixes nupcials d'una dona de nom Proiecta. És ben probable que es tractés en el nostre cas d'una caixa d'aquest tipus o d'una de les que li pogueren ésser ofertes per Ataülf juntament amb els rics presents que hem descrit més amunt, en el moment del seu esponsori a Narbona. S'oposaria només a aquesta possibilitat d'ubicació de la tomba l'arrianisme d'Ataülf per més que estigui provada la seva tolerància.

L'episodi de la mort del petit Teodosi sembla no haver-se tancat ací per a Gal·la Placídia, car la seva memòria va romandre en ella que, com a *Augusta*, en la cimera de la seva vida, sembla que el recordarà de nou de forma oficial. També, si hem de creure les hipòtesis de S. I. Oost, el seu record tornà en el moment final de la seva pròpia vida; però d'això ja en farem esment una mica més endavant.

No fou aquest l'únic infortuni que colpí Gal·la Placídia durant la seva estada barcelonina. La mort, o millor dit l'assassinat d'Ataülf, produí de nou un gir complet a la seva vida.

Les fonts no són gaire concordants sobre la mort del cabdill visigot; no resta clar si aquesta mort esdevingué en el seu estatge urbà o en campanya i molt possiblement haguem de sintetitzar la informació continguda en aquestes fonts que en darrer terme semblen força coincidents, malgrat la seva discordança aparent.

Jordanes, per la seva part (Get. 31, 163), ens fa patent que Ataülf guerrejà terra endins i que fou mort per un tal Evervulf que es venjà així amb un cop baix d'espasa de la riota que feia Ataülf de la seva estatura esquistada.

Olimpiodor (frag. 26) diu, en canvi, que fou mort mentre mirava els

seus cavalls als estables per un got de nom Doubios que venjava així la mort del seu anterior amo.

Aquesta mort, aparentment motivada per raons més o menys personals, és un veritable assassinat polític i és el reflex evident de l'oposició existent entre una important facció dels visigots contra la política filoromana d'Ataülf.

En un treball anterior hem volgut demostrar la inexistència de Doubios, en realitat l'adjectiu *dubius*, interpretat com a nom per Olimpiodor en traduir una font llatina que indicava que fou mort per un got del qual no es concixia el nom o bé era de confiança equívoca com demostraren efectivament els fets.

La síntesi del que ocorregué podria ésser que un got de nom Evervulf que havia format part de la clientela de Sarus, de qui ara mateix parlarem, venjà la mort d'aquest i assassinà Ataülf al servei del qual era després de la desfeta del seu amo.

Els fets palesen una clara transcendència política i la pervivència d'una lluita de clans entre els visigots.

Sarus, enemic ja d'Alaric, es posà al servei d'Honorí amb un estol de 300 visigots; la seva relació no transcorregué sense alts i baixos. Finalment fou reduït i mort pels visigots d'Ataülf a qui havia gosat fins i tot atacar amb la seva reduïda però ben preparada tropa. La crueltat de la mort de Sarus enmig de suplicis no aportà res més que un altre document de les habituds d'aquell moment i no només entre els bàrbars.

L'enemistat de Sarus i els seus partidaris envers Alaric es transmeté al seu lloctinent i successor, Ataülf, que fou qui en darrer terme en pagà les conseqüències. Cal recordar que després de l'assassinat el seu successor efímer fou Sigeric, rei només una setmana, però molt simptomàticament germà del propi Sarus.

L'enfrontament de faccions entre els visigots no pot ésser més clar i les accions comeses per Sigeric a Barcelona després de la seva proclamació són també una bona mostra d'aquest antagonisme en la concepció de les actituds que calia mostrar envers els romans.

El regnat de Sigeric començà per la humiliació de Gal·la Placídia i per l'assassinat dels dos fills que Ataülf va tenir en un matrimoni anterior, que intentà àrduament de protegir el prestigi del bisbe arrià Segisari a qui ja hem vist com a cristianitzador d'Àtal, l'emperador gairebé àulic dels visigots.

Potser anirà bé ací fer un petit excurs sobre la fi d'aquest personatge tan pintoresc. Deposat, com ja hem indicat, per Alaric per tal d'acontentar en un canvi de política l'emperador Honorí, fou proclamat de nou a Narbona arran del refredament de relacions que produí el matrimoni de Gal·la Placídia i Ataülf, davant l'oposició manifestada per Constanci i pel propi emperador.

Els visigots l'abandonaren poc després i Àtal hagué de fugir tot sal-

pant del port de Barcelona, possiblement. La nau fou abordada per les forces imperials i Àtal, fet presoner, fou exhibit al triomf d'Honorí l'any 416 a Roma on li fou tallada una mà i fou desterrat a l'illa de Lípari. Acaben amb això les notícies d'una vida ben curiosa i singular fins i tot en un moment com el que li pertocà de viure, car la seva usurpació —tirania en deien els historiadors i no historiadors romans— tingué origen, com hem vist abans, en el propi senat de Roma i no en una llunyana província.

La humiliació de Gal·la Placídia i la topografia antiga del territori de Barcino

Retornem, però, al fil del nostre relat. Segons Olimpiodor (frag. 26), Ataülf havia recomanat al seu propi germà que mantingués la seva actitud davant Roma i que retornés Gal·la Placídia a Honorí. L'actuació de Sigeric, rei imposat per una altra facció dels visigots, a més dels crims contra la família d'Ataülf, fou portar la princesa i els altres ostatges davant del seu cavall fins al duodècim mil·liari comptat des de Barcelona. Aquest fet ha estat recollit sempre per la historiografia (OLYMP. frag. 26) però hi ha mancat, crec, una correcta interpretació.

La nostra hipòtesi no és que la fes caminar dotze milles romanes davant del seu cavall sinó que volgués fer-la arribar d'aquesta forma humiliant al duodècim mil·liari comptat des de la ciutat. La raó no seria altra que el fet que al duodècim mil·liari estarien establerts els visigots que, com hem dit, no tenien de cap manera cabuda a Barcelona.

Ens hem de preguntar, però, per què el duodècim mil·liari i sobretot quina de les possibilitats viàries des de Barcelona seria vàlida per a la seva ubicació, és a dir, on podia ésser situat el campament visigot.

Sortosament la toponímia medieval ens ajuda en aquest punt d'una manera extraordinària: el duodècim mil·liari des de Barcelona és documentat abundantment a la zona del Prat de Llobregat, St. Joan Despí i especialment a St. Pere del Romaní o de Duisme o Dudesme. La direcció de la ubicació és evident; l'àmbit, en canvi, és massa ampli per a indicar el territori marcat per una fita mil·liària. Darrera el topònim i la seva aparent dispersió s'amaga alguna cosa més que la pervivència no exacta o traslladada d'un topònim. De nou la mateixa documentació medieval ens dona la clau en alguns casos, en especial els referits a St. Joan Despí el topònim és *Duodecimo vel Miziano*.

El següent pas és esbrinar la significació d'aquest topònim i l'explicació no pot ésser altra que aquest *Miziano*, que té també les formes *Miciano*, *Micano*, *Mitiano*, *Minciano*, derivi de *Minicianum* i no de *Mitius*, *Mitianus* com s'ha proposat.

Aquest *Minicianum* no seria altra cosa que el *fundus Minicianus*, és a dir el *fundus* dels *Minicii Natales* de *Barcino*, la família senatorial més

il·lustre de la ciutat, puix que pare i fill foren cònsols i gaudiren del favor imperial sota Trajà, Adrià i Antoni Pius. Pensem que es tracta del llinatge més important de Barcelona, el que bastí les termes de la plaça de Sant Miquel en sol urbà de la seva propietat, tot assegurant-ne el subministrament d'aigua, i que degué tenir força ramificacions, com demostra la seva onomàstica personal.

El *fundus Minicianus* estigué situat al duodècim mil·liari com a indicació geogràfica per a marcar, bé sigui el contacte amb la via, bé el centre de la propietat o simplement el seu començament. Aquest *fundus* fou d'una extensió molt considerable, com demostra la dispersió de *Duodecimo* com a denominació toponímica d'una zona molt àmplia, la qual cosa ens faria veure no només la pervivència del record d'un *fundus Minicianus* al duodècim mil·liari des de la ciutat, ans també ens permetria fins i tot aproximar-nos a la seva extensió en època romana sense que calgui pensar en translacions de topònims.

Convé que recordem que si "Duodècim" pogué ésser el *fundus* dels Minicis Nats, ara com ara no hem identificat les propietats a la zona de Luci Licini Sura, l'home que conquerí la Dàcia amb Trajà; el seu assassinat no esclarit acabà amb les expectatives que feien d'aquest home un clar candidat a la successió imperial. El record reiterat a *Barcino* del llibert d'aquest influent personatge, Luci Licini Segon, amb més de vint inscripcions a ell dedicades, és una bona mostra d'aquesta rellevància a la zona.

Fóra interessant posar en relació aquestes notícies amb el topònim Lliçà que no és novetat per a ningú que derivi de Licinià, potser un *fundus Licinianus*. Pensem també que els dos Lliçà d'avui es troben al costat de Llerona d'explotació agrícola i presència romanes provades; Llerona s'ha d'identificar no solament, gairebé sens dubte, amb la *Lauro* no només de les monedes ibèriques ans també potser amb la del vi Lauronense que competia a la nostra zona, com explica Plini el Vell, amb el vi de la Laietània, per més que habitualment aquesta *Lauro*, productora de vi, se situï a la zona de València.

No seria, doncs, estrany que si els Minicis dominaven el Baix Llobregat i potser una part del Vallès Occidental, al Vallès Oriental hi hagués el *fundus Licinianus* de Licini Sura que podia haver tingut una producció vinícola important ja des d'abans de l'època flàvia en la qual, si la identificació fos certa, hi hauríem de veure una de les propietats de prestigi sota l'administració de Licini Segon, que fou l'home de confiança del senador fins a l'extrem d'ésser el seu *accensus* en els seus tres consolat.

Pot resultar sorprenent comprovar que arran de la humiliació de Gal·la Plàcidia podem intentar de situar els *fundi* de dues de les famílies més il·lustres vinculades a *Barcino*. És possible també, però, en el cas de Lliçà, *Liciniano*, que fos l'expansió terra endins dels *Licinii Graniani*, la família senatorial vinculada a *Baetulo*, Badalona, lligada també per paren-

tiu als Minicis de *Barcino*, que tindria així no només un domini de terres productores de vi laietà ans també del vi de la zona de *Lauro*.

El ventall d'hipòtesis pot ser ampli però no gaire diferent del que ara proposem, puix que aquestes famílies establertes en una colonització romana primerenca obtingueren la seva rellevància social en època imperial des de l'últim terç del segle I dC. a partir d'una riquesa agrícola i d'una notabilitat a les seves ciutats amb un record històric patent no només encara al segle V sinó que ha arribat també fins al moment actual en forma toponímica si la nostra interpretació és la correcta.

Els visigots, doncs, s'haurien instal·lat al *fundus* que era, o millor fou, dels Minicis, tot seguint una tradició d'assentament que coneixem bé, que ja l'havien experimentat a l'Aquitània i que la repetiran al regne de Tolosa: establir-se a les grans propietats aprofitant i compartint les infraestructures existents. L'organització agrícola de la zona del duodècim mil·liari fou sens dubte molt més adequada que la ciutat de Barcelona per a l'establiment si més no d'una part important del poble visigot que viatjava amb totes les seves pertinences i fins i tot amb el bestiar.

El fet que Sigeric portés Gal·la Plàcidia fins allà pot ser considerat un indicatiu clar que Ataülf s'instal·là a l'interior del recinte urbà emmurallat que no degué, pel que sembla, ésser objecte ni de setge ni de pillatge. El doble assentament degué evitar enfrontaments religiosos, car el bisbe Segisari pogué restar extramurs amb els seus visigots arrians, la qual cosa degué evitar inútils friccions. Barcelona, si creiem les fonts, custodià el tresor fabulós dels visigots —producte del saqueig de Roma— aleshores per primera vegada puix que més endavant en serà efímera però efectiva capital, però això ja és una altra història.

El retorn de Gal·la Plàcidia

L'adveniment de Vâl·lia després de l'assassinat de Sigeric retornà les coses al seu primitiu estat i Gal·la Plàcidia, bé que retinguda, fou tractada amb l'honor i dignitat que la seva nissaga i trajectòria demanaven: *Placidiam sororis imperatoris honorifice apud se honesteque habitam fratri redidit*, serà el resum dels fets que farà Orosi (7, 43, 12). Fou a partir d'aquell moment moneda de canvi, com veurem un xic més endavant.

Sembla que els visigots amb Vâl·lia volgueren de nou passar a Àfrica i que foren de nou encarregats per l'emperador Honori d'una tasca policial contra els altres bàrbars d'Hispania, especialment els vàndals. Això desplaçà una part important del poble visigot del duodècim mil·liari i no podem precisar si Gal·la Plàcidia hagué de seguir-los.

Les temptatives per tal de recuperar la princesa continuaven incessantment i la demanda dels visigots a Constanci, posat per l'emperador Honori al front de la negociació, fou sempre la mateixa: gra, blat per ali-

mentar un poble famolenc a qui la necessitat portà al saqueig de Roma, a la devastació d'Itàlia, a l'ocupació de la Narbonesa i de l'Aquitània i a la intervenció a Hispània.

De tota manera, promeses no en faltaren i el seu incompliment per part dels romans provocà la fúria i la devastació algunes vegades. El problema per als romans —com ho veien també els visigots— tenia el seu origen a l'Àfrica: dominar les províncies africanes era dominar la panera d'Occident. D'ací la tendència dels bàrbars d'arribar-hi i la política fallida dels visigots en el mateix sentit.

Constanci aconseguí de dominar Àfrica i assegurar un subministrament molt considerable de blat. L'any 416 els visigots de Vâl·lia reberen dels romans 600.000 modis de blat i la federació amb Roma fou de nou restablerta.

Això féu que les tractatives avancesin i que, amb una comitiva gairebé imperial, Constanci rebés Gal·la Placídia i el seu seguici de la mà de Vâl·lia que també hi assistí amb escorta reial. L'escenari foren pel que diuen algunes fonts (IORD. Get. 32, 165) les *clausurae*, les actuals Cluses on fortificacions contemporànies dels fets mostren encara avui la seva realitat i la pròpia puixança arquitectònica. Unes altres fonts diuen que Gal·la fou lliurada a un cert Euplici *agens in rebus* (OLYM. frag. 31).

Amb això acaba l'aventura hispànica de Gal·la Placídia, lluny ja d'aquella Barcelona petita i emmurallada i d'aquell dramàtic duodècim mil·liari que no desapareixerà, però, de la història.

Entorn de l'any 510 precisament en el mateix indret s'encetà una cruel batalla segons la *Chronica pseudoisidoriana* (cod. 6113,12), *XII miliario a Barchinona super flumen Daronig*, que sembla recordar i barrejar tota una sèrie de fets amb moltes interpolacions: la presència de Gesaleic, usurpador del tron d'Amalaric, a Barcelona, la desfeta que sofrí per mans d'Hebban, general de Teodoric, i la victòria posterior d'Ildebert, rei dels francs, sobre el propi Amalaric a la Narbonesa, i a continuació la mort d'aquest últim a Barcelona.

Tornem, però, als fets que són el fil conductor del nostre treball.

Gal·la Placídia —malgrat la seva resistència— fou poc temps després, la primavera del 417, donada en matrimoni per Honori al patrici Constanci. Un any després nasqué la seva filla Justa Grata Honòria i més tard el seu fill Plàcid Valentinià; tots dos fills foren, com la mare, *nobilissimi* i la fèria voluntat de Gal·la segons alguns historiadors, els mèrits militars i polítics del seu marit segons uns altres, feren associar Constanci a l'imperi com August per part de l'emperador Honori. Esdevingué també ella mateixa Augusta, com a esposa de Constanci III, el 8 de febrer de l'any 421.

Constanci morí poc després; arran d'això, Gal·la s'enfrontà a molts problemes, el menor dels quals no fou l'exili a Constantinoble i la difícil recuperació del tron per al seu fill Valentinià. Per a aquest propòsit

comptà amb el recolzament d'una altra dona excepcional, Pulquèria, la germana de Teodosi II, fill d'Arcadi i neboda, per tant, de Gal·la. Fôra interessant estudiar les relacions de dues dones que es pleguen a la raó d'estat aparentment i que en canvi són en realitat el motor de la política del seu temps, però aquest és un camí que, de nou, ens està vedat per al dia d'avui.

Gal·la Placídia Augusta i la memòria del seu fill Teodosi

La regència de Gal·la Placídia fins a l'any 437 fou complicada, llarga i carregada de vegades de negres presagis per a l'imperi; l'Augusta ho suportà tot amb fermesa i ductilitat. Figures com les de Candidià, Bonifaci, Castí, Sebastià i sobretot Eci aparegueren al seu horitzó i amb habilitat aconseguí mantenir un equilibri que augurava un regnat o almenys una primera part de regnat per al seu fill sense entrebancs, puix que Gal·la aconseguí d'influir la política del seu fill, ja major d'edat, amb una certa elegància no exempta d'iniciatives, com és el cas de les cartes a l'Orient donant suport a la política del Papa Lleó i l'any 450, per exemple.

La seva obra no fou només política, fou també edilícia, tant cristiana com profana: Roma i el conjunt de Ravenna ho fan palès. En aquesta última ciutat, Placídia acomplí la tasca constructora que corresponia a la seva dinastia, tot personalitzant-la d'acord amb la seva fe i les seves devocions. L'església de St. Joan Evangelista, el denominat mausoleu de Gal·la Placídia, un oratori annex a la basílica de Sta. Creu, que fou destruïda per l'església de St. Vital construïda per Justinià. L'oratori encara perviu dedicat a St. Llorenç i amb el programa decoratiu volgut per Placídia. Féu també ofrenes a la basílica Úrsiniana, la catedral. A Roma construï la *porticus Placidiana* al port de la ciutat i decorà, també, Sant Pau Extramurs, on ho recorda una inscripció; féu ornamentar també la Santa Creu de Jerusalem i va fer sentir la seva iniciativa aixecant l'església de Sant Esteve a Rímimi.

Ens detindrem, però, en uns fets que ha posat de relleu S. I. Oost i que cal valorar amb cura. En una de les esglésies de Ravenna fou representada la dinastia teodosiana i entre els prínceps d'aquesta apareix un *Theodosius n(nobilissimus) p(uer)*, membre desconegut de la família imperial mort segurament infant, si no es tracta com també s'ha proposat d'un *Theodosius nep(os)* (ILCV 20). Oost proposa, i creiem que cal acceptar-ho de moment, que si la lectura és *nobilissimus puer*, aquest infant no seria un altre que Teodosi, el fill d'Ataülfi i de Gal·la Placídia mort a Barcelona. La seva mare en els moments culminants del seu poder hauria tingut un record per aquest primer infant hagut d'Ataülfi i desaparegut prematurament.

Ens podrem demanar com el fill d'un bàrbar, per més que fos Ataülfi el cabdill o rei dels visigots, pogué ésser representat entre la família imperial teodosiana.

No cal prendre postures radicals que la pròpia dinastia ignorà: Teodosi casà la seva neboda predilecta, Serena, amb Estilicó, d'una altra banda Èlia Eudòxia, la dona d'Arcadi, era filla d'un cabdill bàrbar, el franc Bauto, i fou mare de Teodosi II. No és segura l'oposició d'Honorius de bell primer a les noces de Gal·la Plàcidia i Ataülfe; Constanci, el segon marit de Gal·la Plàcidia, no fou tampoc de noble llinatge i procedia de *Naissos*, malgrat tota una llegenda sobre el seu antic arrelam romà; més endavant Pulqueria no dubtà a esposar-se amb Marcià per tal d'assegurar la successió al tron de l'Imperi d'Orient. No parlen ja les tradicions historiogràfiques que vinculen *Iusta Grata Honoria*, filla de Constanci i de la pròpia Gal·la Plàcidia, amb Àtila fins l'extrem d'atribuir-li responsabilitat política i creure que el setge de Roma es degué a la seva influència. Valentinià III mateix no dubtà a prometre la seva filla —i de Licínia Eudòcia, filla de Teodosi II i d'Èlia Eudòcia— Eudòcia amb Huneric, fill del rei vàndal Genserich, a iniciativa d'Èci.

Res no tindria d'extraordinari dins d'aquest panorama, que el nadó barceloní hagués estat solemnement representat en el si de la família imperial a Ravenna per voluntat de l'emperadriu.

La política filobàrbara, o millor filovisigòtica, de Gal·la Plàcidia mantindria viu el record de les seves vicissituds anteriors. En el seu seguici sembla sempre haver estat un estol de gots i els historiadors tendeixen a creure que els moviments dels visigots en moments posteriors semblen sempre *convenient*s a la política i interessos de Gal·la Plàcidia. No farem, però, propaganda d'aquesta política —Orosi ja se'n ocupà de fer-ho— ni tampoc no en podem fer una anàlisi més acurada; hem de destacar només que hi ha prou indicis per a confirmar aquesta hipòtesi.

El segon, o millor tercer pas, d'aquest procés d'honorances al petit Teodosi, sebotllit prop de Barcelona en les circumstàncies que ja hem referit, i representat a Ravenna amb els altres membres de la família imperial, és la proposta d'interpretació molt intel·ligent feta per S. I. Oost d'una anotació a la *Chronica Gallica* continguda al manuscrit de Reichenau i no a la tradició de l'Ovetense hispànic (Add. altera a. 446-457, 12).

Segons el contingut literal d'aquesta notícia l'any 451 —un any després de la mort de Gal·la Plàcidia— hauria arribat a Roma el cos de Teodosi que fou rebut pel Papa, el Senat i la pròpia Gal·la Plàcidia. Davant de la impossibilitat de la datació, Oost proposa de situar-la en el 450, any de la mort de l'emperadriu, la qual en els seus últims mesos de vida hauria tingut cura de la translació a Roma de les despulles del seu primer fill enterat prop de Barcelona.

Podem, si volem, discutir una mica els fets. D'una part, la *Chronica Gallica* en el seu text ens diu que l'any 450 morí Gal·la Plàcidia, després de dur una vida exemplar posteriorment a la seva conversió. Quin tipus de conversió? Segurament un simple canvi de vida després d'algun dels seus períodes polítics turbulents. No hem de pensar en l'arrianisme, car sem-

bla que Gal·la es mantingué en l'ortodòxia, malgrat no tenir una militància contra aquesta heretgia no en fou partícep o almenys no en tenim indicis clars tot i que la seva àvia Rufina fou arriana i la seva mare abjurà de l'arrianisme en casar-se amb Teodosi. Recordem que la conversió de Paulí de Nola i de Teràsia té un caràcter semblant i indica una voluntat de canvi de vida que pogué coincidir, en el cas de Gal·la Placídia, amb la seva segona viudetat d'acord amb l'estat gairebé perfecte que aquesta representava segons els principis de l'església en aquell moment, si volem proposar quelcom no polític a tall d'exemple.

Gal·la Placídia va fer construir o va arranjar en l'ocàs de la seva vida —tenia una edat avançada per a aquell moment malgrat que no arribava ni de bon tros als 60 anys— un mausoleu de caire dinàstic prop de la tomba de Sant Pere del Vaticà.

Tot tornant als afegitons de la versió de Reichenau de la *Chronica Gallica*, sabem que Teodosi I morí a Milà i que fou traslladat a l'església dels Sants Apòstols de Constantinoble, d'acord amb la tradició constantiniana. L'altre Teodosi, Teodosi II, emperador d'Orient, fill d'Arcadi i nét de Teodosi, morí el 450 i fou sebollit també a Constantinoble, a la basílica dels Sants Apòstols.

Difícilment, per tant, en opinió d'Oost, es podria considerar que l'esmentat al text de la *Chronica* fos cap altre Teodosi que el fill de Gal·la Placídia.

Es pot afegir al raonament, i així ho fa Oost, que el cos fou rebut per l'emperadriu, el Papa i el Senat, però no per l'emperador, la qual cosa seria coherent amb un cert distanciament per part del monarca respecte de les exèquies del seu mig germà i de la voluntat de la seva mare, la qual és respectada, però, per les altres instàncies polítiques i religioses.

Bé ens agradaria poder acceptar aquest fet i en aquesta interpretació precisa; d'una banda ens garantiria per a l'any 450 el domini imperial directe i la pervivència del sepulcre de Teodosi al nostre territori, a més d'una possibilitat de maniobra dels emperadors d'Occident força interessant; d'una altra banda la influència de Gal·la Placídia quedaria palesa i provaria que la voluntat d'honorar Teodosi, hagut d'Ataülf, hauria estat ferma i persistent al llarg de la seva vida.

La proposta d'Oost no pot ésser més afalagadora per a la nostra ciutat i caldria que l'acceptessin i l'aproessin sense embulls, però, ja al terme d'aquestes pàgines, hem d'actuar amb prudència.

La font és sospitosa; la cronologia transmesa, errònia, i cal pensar que si Gal·la Placídia havia construït un nou mausoleu imperial a Roma, una translació simbòlica del seu pare Teodosi I o d'una part de les seves despulles o l'enterrament simbòlic de Teodosi II serien possibles, si la font no barreja en realitat les morts consecutives de Teodosi II i Gal·la Placídia i es refereix a les exèquies de la pròpia emperadriu.

Tot resta obert, però qualsevol hipòtesi sembla millor que suposar so-

bre una base tan feble la mobilització de totes les forces de Roma per a rebre les restes d'un nadó: el nostre Teodosi de Barcelona.

Continua, però, el dubte, un dubte que hem de valorar —malgrat l'opinió de qui ara es dirigeix a vosaltres— en una Acadèmia que té com a finalitat enaltir la història de casa nostra.

Hem intentat reconstruir una història de fa més de 1.500 anys, de la qual som més hereus que jutges. Ens hem de sentir, però, estudiosos amatents i crítics en la recerca d'una realitat i d'una veritat que no només és esquiva sinó multiforme, com ho és el seny de l'home. Tot agraint-vos l'honor que m'heu fet en aquest acte, he volgut seguir la nostra tradició en tractar un tema que hauríem pogut donar com a clos, però que en el marc d'una Acadèmia de Desconfiats valia la pena de reprendre amb la intenció de fer palès com encara pot presentar novetats des d'una perspectiva actual.

NOTA BIBLIOGRÀFICA

Les citacions d'Orosi són fetes d'acord amb l'edició d'A. Lippold, *Orosio. Le Storie contro i Pagani*, Verona, 1976; per a Olimpiodor hem utilitzat la de R. Henry, *Photius. Bibliothèque*, I, París, 1959, tot seguint però la numeració establerta per C. Muller, *Fragmenta Historicorum Graecorum*, IV, París, 1868.

Per a Idaci seguim l'edició d'A. Tranoy, *Hydace. Chronique*, 2 vols., París, 1974; i per a Jordanes la de Th. Mommsen, *Iordanis Romana et Getica. Monumenta Germaniae Historica, Auctores antiquissimi* 5, 1, Berlín, 1882 (reimpr. Munich 1982). L'edició de J. Labourt, *Saint Jérôme. Lettres*, vol. VII, París 1961 ha estat emprada per a Sant Jeroni. Per a la *Chronica Pseudoisidoriana* (cod. 6113, 12) i per als afegitons de la *Chronica Gallica* hem utilitzat l'ed. de Th. Mommsen a *Chronica Minora*, 2 vols., *Monumenta Germaniae Historica, Auctores antiquissimi*, vols IX i XI, Berlin, 1892 i 1894 (reimpr. 1961). La *Notitia Urbis Constantinopolitanae* és recollida a l'ed. de O. Seeck, *Notitia Dignitatum, accedunt Notitia Urbis Constantinopolitanae et Latercula provinciarum*, Berlin, 1876 (reimpr. Frankfurt, 1962). La correspondència de Gal·la Plàcidia pot ésser consultada al vol. 54 de la *Patrologia Latina* de Migne, París, 1846.

Els tres estudis fonamentals sobre Gal·la Plàcidia són els de M. A. Nagl, *Galla Placidia*, dins *Studien zur Geschichte und Kultur des Altertums*, II, Paderborn, 1908; V. A. Sirago, *Galla Placidia e la trasformazione politica dell'Occidente*, Lovaina, 1961; S. I. Oost, *Galla Placidia Augusta. A Biographical Essay*, Chicago, 1968. Cal afegir, a més a més, els articles del propi S. I. Oost, *Some Problems in the History of Galla Placidia* CPh 60, 1965, pàgs. 1-10 i *Galla Placidia and the Law* CPh 63, 1968, pàgs. 114-121. Altres aportacions es troben en els successius treballs de S. Rebenich, *Cratian, a Son*

of *Theodosius and the Birth of Galla Placidia* *Historia* 34, 1985, pàgs. 372-385 i *Gratianus redivivus* *Historia*, 38, 1989, pàgs. 376-279. Podem esmentar també la tesi de W. Schild, *Galla Placidia*, Halle, 1897.

No manquen relats més o menys novel·lats del tipus de H. Benrath, *Die Kaiserin Galla Placidia*, Stuttgart, 1958, de L. Storoni Mazzolani, *Galla Placidia*, Milà, 1975; de P. Caffin, *Galla Placidia, la dernière impératrice de Rome*, París, 1977, R. A. Gutman, *L'Imperatrice Galla Placidia raconte sa vie et son temps*, París 1982. El més recent és el de A. Collacci, *Galla Placidia. La vita e i giorni*, Florència, 1995.

Per als aspectes prosopogràfics és molt important J. R. Martindale, *The Prosopography of the Later Roman Empire*, II, A.D. 395-527, Cambridge, 1980. Els articles de la *RE*: "Placidia" *RE* xx, 2, 1950, cols. 1910-1931 de W. Ensslin i "Athaulphus" *RE* II, 1896, cols. 1939-1941 de O. Seeck són de gran utilitat.

Per a una visió de les emperadrius tardanes, a excepció de Galla Placidia, cf. K. G. Holum, *Theodosian Empresses. Women and Imperial Dominion in Late Antiquity*, Berkeley, 1982. Són útils també les obres de J. B. Bury, *Justa Grata Honoria*, *JRS* 9 (1919), pàgs. 1-13, de S. Mazzarino, *Serena e le due Eudossie. Donne di Roma antica* VII, Roma, 1946, i la recent edició de F. E. Consolino, *Claudiano. Elogio di Serena*, Venècia, 1986.

Sobre els usurpadors, S. Elbern, *Usurpationen im spätromischen Reich*, Bonn, 1984.

Per a les qüestions ideològiques és important el treball de F. Paschoud, *Roma Aeterna. Études sur le patriotisme romain dans l'occident latin à l'époque des grandes invasions*, Roma, 1967. Un estudi d'A. Marchetta, *Orosio e Ataulfo nell'ideologia dei rapporti romano-barbarici*, Roma, 1987, fa un estat actual de la qüestió, incidint sobre alguns dels aspectes que ens ocupen que han estat tractats també parcialment en un capítol de la *Història de Barcelona*, coordinada per J. Sobrequès, I, Barcelona, 1991, pàgs. 239-270, redactat per l'autor d'aquestes pàgines que s'ha ocupat de la mort d'Ataülf a *El asesino de Ataulfo, Humanitas in honorem A. Fontán*, Madrid, 1992, pàgs. 297-302, i també de Paulí de Nola, *A propósito de Paulino de Nola y su época. Paulino, Ausonio y Barcelona* a F. Foerster-R. Pascual eds., *El naufragio de Valgius*, Barcelona, 1985, pp. 31-46, treballs en els quals es podrà trobar un complement de fonts i bibliogràfic adient. La importància del pas pirinenc en època tardana ha estat tractada a M. Mayer-I. Rodà, *El Pirineu català en època romana. Alguns problemes pendents a La Romanització del Pirineu. 8è. Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà. Homenatge al Prof. Dr. Miquel Tarradell i Mateu*, Puigcerdà, 1990, pàgs. 227-235 esp. pàgs. 231-233. Dins el camp de la història de la ciutat de Barcelona es pot consultar F. Carreras Candi, *La Ciutat de Barcelona*, dins la *Geografia General de Catalunya* dirigida per ell mateix, Barcelona, s.a.; o bé A. Balil, *Colonia Iulia Augusta Paterna Faventia Barcino*, Madrid, 1964; per a l'ambient general: A. Duran i Sanpere, *Barcelona i la seva història*, I, Barcelona, 1972;

F. Udina, J. M. Garrut, *Barcelona. Dos mil años de historia*, Barcelona, 1963 i la *Història de Barcelona*, dir. per A. Duran i Sanpere, I, Barcelona, 1975.

Hi ha treballs actuals de conjunt, com el de J. Arce, *El último siglo de la España romana: 284-409*, Madrid, 1982 i el fonamental de J. Matthews, *Western Aristocracies and Imperial Court A.D. 364-425*, Oxford, 1975, o en un àmbit més restringit: S. Mazzarino, *Stilicone La crisi imperiale dopo Teodosio*, Roma, 1942 (reimpr. Milà, 1990); per al període posterior resulten de consulta profitosa: J. Orlandis, *Epoca visigoda (409-711)*, IV de la *Historia de España* dir. A. Montenegro, Madrid, 1987, de L. García Moreno, *Historia de la España visigótica*, Madrid, 1989 i de H. Wolfram, *Geschichte der Goten*, Munich, 1979. Són encara vàlids estudis clàssics com els d'O. Seeck, *Geschichte des Untergangs der antiken Welt*, V i VI, Berlin, 1913; E. Stein, *Histoire du Bas-Empire*, vol. I (ed. francesa per J. R. Palanque), París, 1959 (reimpr. Amsterdam 1968), o de J. B. Bury, *History of the Later Roman Empire from the Death of Theodosius to the Death of Justinian (A.D. 395 to A.D. 565)*, Londres, 1923, mantenen en bona part la seva vigència, com també el més recent d'E. Demougeot, *De l'unité à la division de l'Empire romain 395-410. Essai sur le gouvernement impérial*, París, 1951, que es complementa per al nostre tema amb l'article *L'évolution politique de Galla Placidia*, *Geriòn* 3, 1985, pàgs. 183-210.

Per a la presència a Ravenna dels mosaics perduts que contenien els retrats de la família imperial cf. C. Ricci, *Tavole storiche dei mosaici di Ravenna*, fasc. 8, 5, *S. Giovanni Evangelista*, Roma, 1936; G. Bovini, *Mosaici parietali scomparsi degli antichi edifici sacri di Ravenna*, *Felix Ravenna*, 68, 1961, pàgs. 54-76; L. Scevola, *La Basilica di S. Giovanni Evangelista a Ravenna*, *Felix Ravenna*, 87, 1963, pàgs. 5-107. Es pot consultar en un àmbit més general: S. G. Mac Cormack, *Art and Ceremony in Late Antiquity*, Berkeley, 1981 (reimpr. 1990). És indispensable com sempre la consulta d'A. H. M. Jones, *The Later Roman Empire, 284-602. A Social, Economic and Administrative Survey*, 2 vols. Oxford, 1964. Per a Paulí de Nola a Cimitile cf. D. Korol, *Alcune novità riguardo alla storia delle tombe venerate e del complesso centrale nel luogo di pellegrinaggio di Cimitile/Nola*, *Peregrinatio. Pilgerreise und Pilgerziel*, Münster, 1995, pàgs. 928-940, i també *Neus zur Geschichte der verehrten Gräber und des zentralen Bezirks des Pilgerheiligtums in Cimitile/Nola*, *Jahrbuch für Antike und Christentum* 35, 1992, pàgs. 83-119.

DISCURS DE CONTESTACIÓ

per

FREDERIC UDINA I MARTORELL

Amb gran goig, la nostra Reial Acadèmia de Bones Lletres acull avui aquest jove erudit que, en el primer terç del seu camí curricular universitari i de recerca, ha conreat, amb empena i decisió, els estudis de la seva especialitat, amb *excursus* vers matèries afins. Ens porta a la nostra Corporació un bagatge ben dens de docència i de recerca, en una madura juvenesa.

Nascut fa sols quaranta-vuit anys ha omplert el seu currículum universitari amb el seu pas per quatre Universitats (Barcelona, Autònoma de Barcelona, Alacant i Múrcia), havent començat per l'Alma Mater que el formà, però tot seguit passà, amb entusiasme juvenil, a la Universitat Autònoma, a Bellaterra, en els moments fundacionals, on hi ha ensenyat per espai de deu anys. En aquesta Universitat ha coordinat tres programes de tercer cicle, ha dirigit nombroses tesis doctorals i creà i dirigí la revista "Faventia", publicació ben valuosa.

Cal també esmentar les seves tasques en projectes i plans integrats: vinculació amb l'Institut Milà i Fontanals, del Consell d'Investigacions Científiques, amb Accions integrades (França i Alemanya), amb la Cooperació Tècnica amb França i amb els Projectes de recerca subvencionats. També ha estat Professor visitant a la Universitat de Roma (La Sapienza) de la de Palerm, de la de Budapest, de l'Ecole Normale Supérieure i del Catalanian Studies Program, de la Universitat de Berkeley. Finalment és del consell de redacció d'"Itaca" i de "Fonaments" i dels de direcció de la Fundació Bernat Metge i d'Aurea Saecula.

La seva ploma erudita l'ha emprada en estudis de romanització a Catalunya, de manera especial al voltant de les inscripcions llatines del nostre país, amb la xarxa romana viària a Catalunya i com a redactor de la nova edició del *Corpus Inscriptionum Latinarum* CIL, sense oblidar els treballs sobre la religió romana i distints aspectes d'arqueologia romana. Bon llatinista, ha estès els seus estudis al camp hel·lenístic i àdhuc al camp medieval.

Així, cal remarcar les seves obres, escrites amb pregona profunditat: *Epigrafia romana de Terrassa* (1981), *Inscripcions romanes de Mataró i la seva àrea. Epigrafia romana del Maresme* (1983), *La xarxa romana... viària de Catalunya* (1983), *Inscriptions romaines de Catalogne. I Barcelone* (1984), Id. II. *Lérida* (1985), Id. III. *Gerone* (1991) i *Roma a Catalunya* (1993).

Del seu bagatge erudit n'és prova el seu discurs que acabem de sentir, encapçalat amb el record del nostre enyorat acadèmic Madurell i Marimon, discurs que m'ha complagut especialment pels records que m'ha aportat a les meves relacions amb el Museu d'Història de la Ciutat amb un tema tan atraient com el de la Barcelona paleo-cristiana i visigòtica: aquelles excavacions ampliant la Basílica paleo-cristiana que descobrí fa més de quaranta anys el també acadèmic Agustí Duran i Sanpere i que es completaren per part de l'equip que vaig formar en l'esmentat Muscu i que donà com a resultats la troballa del Baptisteri, per dessota el sòl de l'actual Catedral, gràcies a les facilitats que em donà el Capítol catedralici; Basílica, en la qual, com ens evoca el nostre recipiendari, Paulí de Nola fou elevat al sacerdoci, personatge cabdal, com el de Gal·la Placídia en la petita Barcino visigòtica del segle vè.

D'aquella Barcelona, la personalitat de la qual fàcilment ens evoca la ciutat germana de l'altre cantó dels Pirineus, Narbona. D'aquella Barcelona dels primers temps del Baix Imperi amb uns trets d'identitat dins la vella província Tarraconesa i que, en certa manera, quallà a base de la tradició romana en establir i definir un grup humà amb certes i relatives aspiracions d'Estat vers el segle vè. Arran del que ens diu Mayer podríem parlar de l'existència de propòsits de creació de grups políticament coherents a les dues vessants dels Pirineus, a la Narbonesa i al llevant de la Tarraconesa. En aquesta consciència de grup cal comptar amb un substrat d'indigenisme i sobretot amb un ingredient que vingué junt amb la romanització, però que arribà del Nord d'Àfrica: el cristianisme, del qual no tenim dades abundants, però sí notícies, com el martiri de Sant Fructuós i els seus diaques Auguri i Eulogi, així com altres testimonis cristians (Cugat, Fèlix i tal vegada Eulàlia). Amb el temps, aquest incipient cristianisme anirà configurant una jerarquia eclesiàstica que tindrà un paper molt important en la formació d'aquesta tímida consciència de grup a què hem al·ludit. Fou fruit de minories selectes que començaren a sorgir d'entre l'anarquia dels darrers temps de l'Imperi i que, a més, ens amaguen un substrat indígena que no ha deixat un rastre clar, però que ha existit i que de tant en tant emergeix quan les circumstàncies històriques ho permeten. I una vegada formada aquesta consciència de grup, la trobarem en aquestat petita urbs de Barcelona, de la qual ens parla el Dr. Mayer; en aquesta ciutat del regne got on existien moviments ben clars de particularisme cantonalista que sovint apareixien en moments de poca cohesió interna del regne. Cantonalisme, particularisme que ja s'hauria presentat en època de Màxim Tirà, la moneda del qual fa molt de temps vaig estudiar, particularisme que, de nou, trobaríem al segle viè, en temps de Teudis, per exemple.¹

¹*La Tarraconense i la Narbonense en l'època del III Concilio de Toledo*. Comunicació al *Congreso Internacional del XIV Centenario*, Toledo, 1991, pàgs. 641-657.

Voldria assenyalar del discurs amb què ens ha delectat el nostre Acadèmic electe el gran encert en la descripció de la personalitat de Gal·la Placídia i les suggestives línies de la Barcelona del segle vè, en què s'anava afaïçonant aquella ciutat que si bé havia perdut l'esplendor de la Barcelona romana del segle II, contenia els gèrmens de la ciutat que es desplegà més tard a l'Alta Edat Mitjana.

Dama de família imperial es va fer present a Barcelona, però també ho féu a Narbona —aquesta urbs tan relacionada amb la nostra— a Ravenna, a Constantinoble, a Salònica i, com diu el Dr. Mayer, i a un llarg etc.; protagonista, ella, en un món que ja havia passat i que s'entroncava amb els hereus, en part solament, d'aquell Imperi en el seu ocàs i lligada en matrimoni amb un rei bàrbar; lligam que, en certa manera, l'estimulava a sentir-se més vinculada amb la seva tradició romano-imperial. Digna filla de Teodosi i germana d'emperadors —Valentinià II i Honori—, suportà els atzars de la seva vida, àdhuc en l'exili.

A través del seu discurs, l'autor ha pogut dibuixar el perfil de Gal·la Placídia, colpida amb la presa de Roma per Alaric —i ens recorda com cinquanta anys més tard Atila actuà de diferent manera davant la ciutat eterna—. Però, sobretot ens remarca la seva presència a Barcelona després d'haver format part del botí d'Alaric o d'haver estat una penyora del rei bàrbar per convertir-se en muller d'Ataülf.

En l'interessant i en certa manera novel·lesc viatge de Gal·la amb els visigots, el recipiendari ens explica allò que pot narrar i s'atura quan les dades de la historiografia de l'època no ens dóna per més, amb tots els detalls possibles que ens ofereixen les distintes fonts tan ben manejades per ell.

Però cal subratllar la bella descripció de les noces de Gal·la amb Ataülf, habillat a la romana com una síntesi de germànic i de romà, car la cerimònia es revestí de les dues civilitzacions. Com tantes vegades en l'època visigòtica, les qüestions es ventilaven amb una major participació romana, per damunt de la gòtica: així trobem els trofeus romans junt amb els epítalamis.

Aquest discurs és ben bé una petita mostra del bagatge científic que ens aporta el Dr. Mayer, ben palès amb la manera com ha manejat les fonts i com ha sabut lligar els distints aspectes que d'elles es desprenen: ben explicats respecte a la dama que passà per una Barcelona en formació i en la qual deixà el seu dolor més pregon amb la mort del seu fill.

Com dèiem a la primeria, aquestes línies que ens ha llegit el nou Acadèmic constitueixen una demostració de la seva capacitat docent i investigadora, expressió d'una madura juvenesa.

Benvingut a la nostra Corporació!

FREDERIC UDINA I MARTORELL